

سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرق ایران با مساحتی حدود ۱۸۷ هزار و ۵۰۲ کیلومتر مربع، بیش از ۱۱ درصد از وسعت کشور را به خود اختصاص داده که از این لحاظ به عنوان پهناورترین استان ایران به شمار می آید. این استان، از شرق با کشورهای پاکستان و افغانستان، از جنوب با دریای عمان، از شمال و شمال غرب با استان خراسان و از غرب با استان های کرمان و هرمزگان همجوار است. بد نیست اضافه کنیم که مرز مشترک استان سیستان و بلوچستان با کشور پاکستان ۹۰۰ کیلومتر، با کشور افغانستان ۳۰۰ کیلومتر و با دریای عمان به طور تقریبی ۲۷۰ کیلومتر است. مرکز استان، شهر زاهدان است و شهرهای مهم آن عبارتند از: ایرانشهر، چابهار، خاش، زابل، سراوان، نیک شهر.

فهرست وب سایت ها و خدمات الکترونیکی

موقعیت جغرافیایی

استان سیستان و بلوچستان از دو ناحیه «سیستان» و «بلوچستان» تشکیل شده که از نظر طبیعی با یکدیگر متفاوت هستند:

دشت سیستان یکی از دشت های داخلی فلات ایران است که به طور متوسط ۴۷۵ تا ۵۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد و از آبرفت های دلتای قدیمی و فعلی رودخانه هیرمند و سیلاب های اطراف آن پوشیده شده است. این سرزمین در جلگه ای پست و هموار در منتهی الیه مرز شرقی ایران قرار دارد. این دشت از بقایای دریاهای دوران سوم زمین شناسی است و بر اثر حرکات کوه زایی به صورت چاله درآمده است. از مهم ترین کوه های این منطقه می توان به «پلنگ کوه» مشرف به دشت سیستان، «کوه خواجه» در حاشیه دریاچه هامون و غرب زابل اشاره کرد.

و اما ناحیه بلوچستان قسمت جنوبی استان را شامل می شود و منطقه وسیع کوهستانی است که با توجه به مجاورت با دریای عمان و وزش بادهای موسمی دارای آب و هوای متفاوتی است. بارش کم نزولات جوی و عدم وجود منابع برقی کوهستانی باعث شده بیشتر رودخانه های این منطقه فصلی و موقتی باشد و در بخش وسیعی از استان، منابع محدود آب های زیر زمینی تنها امکانات تامین آب محسوب می شود.

ارتفاعات سیستان و بلوچستان به دوران دوم و سوم زمین شناسی تعلق دارد و سنگ های آن اغلب آهکی و گچی است. این ارتفاعات دنباله رشته کوه های مرکزی هستند که از «الوند» شروع شده و به موازات رشته کوه های زاگرس امتداد یافته و به بلوچستان ختم می شود و شامل ناهمواری های شرق چاله لوت و ارتفاعات دیواره

شرقی و جنوبی چاله جازموریان است. مهمترین ارتفاعات این منطقه عبارتند از: کوه تفتان، کوه بزمان، کوه بیرک، بزم پشت، کوه سلیمان، کوه ملک سیاه، سلسه جبال پیر شوران

رودخانه های مهم استان سیستان و بلوچستان نیز مانند مناطق کوهستانی در دو ناحیه سیستان و بلوچستان به علت موقعیت اقلیمی به صورت دائمی و فصلی متفاوت است. از مهمترین رودخانه های دائمی ناحیه سیستان می توان به رودخانه هیرمند اشاره کرد که از کوه های هندوکش و ارتفاعات بابا یغما در غرب کابل افغانستان سرچشمه گرفته و پس از طی مسافت ۱۰۵۰ کیلومتر وارد خاک ایران می شود و در نقطه مرزی به دوشاخه تقسیم می شود که یکی شاخه آن در امتداد مرز جریان دارد و بعد از گذر از دشت سیستان به دریاچه هامون متصل می شود و شاخه دیگر آن وارد رودخانه سیستان شده و شاخه های متعددی از آن منشعب می شود که عبارتند از سیلک، نیامک، نهرا و در آخر به دریاچه هامون می ریزد

از مهمترین رودخانه های موجود در بلوچستان نیز می توان به بمپور، کاجو، سرباز، باهو کلات، کهیر یا نیک شهر، ماشکید یا ماشکل، رابچ یا فنوچ، سیانجان یا تلخ آب، لادیز و گزو را نام برد که از این میان رودخانه های بمپور و کارواندر از مهمترین رودخانه های دائمی این منطقه به شمار می آیند

به جز رودخانه های جاری در استان سیستان و بلوچستان، سه دریاچه ی مهم کشور نیز در این استان واقع شده که عبارتند از: دریاچه هامون، دریاچه جازموریان و دریاچه هامون ماشکل

استان سیستان و بلوچستان با توجه به موقعیت جغرافیایی، از یک طرف تحت تاثیر جریان های جوی متعدد مانند؛ جریان بادی شبه قاره هند و به تبع آن باران های موسمی اقیانوس هند قرار دارد و از طرف دیگر تحت تاثیر فشار زیاد عرض های متوسط قرار دارد که گرمای شدید مهم ترین پدیده مشهود اقلیمی آن است. از دیگر وضعیت های آب و هوایی می توان به وزش بادهای شدید موسمی، طوفان شن، رگبارهای سیل آسا، رطوبت زیاد و مه صبحگاهی اشاره کرد. از نظر طبقه بندی اقلیمی، استان دارای آب و هوای متفاوتی در مناطق مختلف است و چنین می توان گفت که در مناطق ایرانشهر، زابل دارای آب و هوای بیابانی، در ناحیه زاهدان آب و هوای بیابانی و نیمه بیابانی، در مناطق سراوان، خاش، چابهار آب و هوای نیمه بیابانی، در ناحیه کوهستانی بزم پشت در جنوب سراوان تا کوه های بشاگرد آب و هوای نیمه بیابانی معتدل، اقلیم شرق ارتفاعات و فلات های مرتفع و کم وسعت میان آن آب و هوای نیمه بیابانی با زمستانی سرد جریان دارد. به طور کلی استان سیستان و بلوچستان در ناحیه آب و هوایی بیابانی و خشک قرار گرفته است

پیشینه تاریخی

سرزمین اساطیری سیستان و بلوچستان از دو ناحیه شمال و جنوب تشکیل شده است. سیستان امروزی که قسمت شمالی استان را شامل می شود در کتاب اوستا، یازدهمین سرزمینی است که اهورامزدا آن را آفرید. نام سیستان از نام اقوام آریایی «سکا» گرفته شده است. سکاها حدود سال ۱۲۸ قبل میلاد این منطقه را به تصرف خود درآورده و در آن ساکن شدند. هردوت در نوشته های خود «مکا یا سیستان و بلوچستان» کنونی را «ساتراپ چهاردهم شاهنشاهی» گسترده هخامنشی عنوان کرده است. همچنین فردوسی، بلوچ ها را جزوی از ارتش کیخسرو شاه ایران نامیده است و در جایی از جنگ بلوچ ها با انوشیروان اشاره می کند. در کتیبه بیستون داریوش اعلام کرده که: «آن وهیزدات که خود را بردیا فرزند کوروش بزرگ می خواند سپاه به رخج - سیستان - فرستاده بود.» بر عل یه وی «وان نام پارسی» بنده من شهربان رخج و مردی را سردار آنها کرده بود «در ادامه داریوش می گوید: «بعد از نبرد با بردیای دروغین همه دروغ گویان و شورشیان را شکست دادم و فرمانروای رخج شدم.»

در جای دیگر یعنی در کتیبه نقش رستم به نقل از داریوش آورده اند: «به خواست اهورامزدا این است شهرهایی که من جدا از پارس متعلق به ایران کردم. بر آنان حکمرانی کردم. آنچه از من به آنان گفته شد آن را کردند. قانون من است که آنان را نگه داشت: ماد، خوزستان، پارت، هرات، بلخ، سغد، خوارزم، زرنگ، رخج، ث ت گوش، گندار، هند، سکایی های هوم نوش، سکایی های تیز خود، بابل، آشور، عربستان، مصر، ارمنستان، کپد و کیه، سارد، یونان، سکایی های ماورای دریا، سکودر، یونانی های سپر روی سر، لیبی ها، حبشی ها، اهالی مک، کارایی ها.» همچنین بنای بیشتر شهرهای سیستان را به پهلوانان اسطوره ای ایران چون زال، سام و رستم نسبت داده اند. زمانی سیستان جزو قلمرو دولت ساسانی به شمار می آمد که به دست اردشیر بابکان فتح شد و در سال ۲۳ ه ق، مسلمانان عرب این سرزمین را فتح کردند. اولین فرمانروای معروف ایرانی این سرزمین بعد از اسلام، یعقوب لیث صفاری بود. بعد از صفاریان، سامانیان، غزنویان و سلجوقیان نیز هریک، مدتی در این سرزمین فرمان رانده اند. سرزمین بلوچستان امروزی که ناحیه جنوبی استان را تشکیل می دهد، در قدیمی ترین اسناد تاریخی به اسم «مکا» مشهور بوده و در نوشته های هرودت، تاریخ نگار یونانی، از آن به عنوان «گدروزیا» یاد شده است. به دنبال سقوط هخامنشیان توسط اسکندر مقدونی در سال ۳۳۰ پ- م. وی مسیر بازگشت خود از هند به ایران، شهر «گدروزیا» را انتخاب کرده است.

پس از ساسانیان توسط اعراب مسلمان، در زمان خلیفه دوم، اکثر مردم این سرزمین بلافاصله به اسلام روی آوردند. از زمان ساسانیان به بعد این سرزمین همواره جزئی از ایران محسوب می شد. در سده دوازدهم یک خاندان هندی به نام «راجه گان» بر بلوچستان حکمرانی می کردند. رهبر این خاندان به نام «کامبار» برای جلوگیری از نفوذ و شورش افغان ها پس از نبردی سنگین آنان را شکست داد و توانست قدرتش را در این

منطقه افزایش دهد.

در زمان حکومت شاه اسماعیل صفوی، سیستان دوباره تحت حاکمیت ایران قرار گرفت ولی در همین دوره بود که افغان ها شورش کرده و این سرزمین را ویران کردند. در زمان حکومت نادرشاه این سرزمین از سیطره حکومت افغان ها آزاد شد و زمانی که نادرشاه راهی هندوستان شد و به قندهار رسید لشگری را راهی بلوچستان کرد و آنان را با خود همراه کرد و عبدالله خان به اطاعت نادر در آمد. عبدالله خان در جنگ با نواب سند به قتل رسید و پسرش حاج محمد خان جانشین وی شد. برادر حاج محمد خان به نام نصیر خان به منظور همراهی لشکر نادرشاه در جنگ با هندوستان رهسپار شد. وی پس از پایان جنگ و به هنگام بازگشت به ایران برادرش را کشت و خود حکومت سیستان را برعهده گرفت.

در سال ۱۲۵۴ هـ ق، ارتش انگلستان به افغانستان حمله کرد و پس از وارد کردن خسارت ها و تلفات بی شمار بالاخره در سال ۱۲۷۱ هـ ق، عهد نامه ای بین خان سیستان و دولت انگلیس بسته شد که براساس آن قسمت های بلوچستان پاکستان به نام بلوچستان انگلیس نام گرفت و انگلیس خطوط راه آهن و ساختمان هایی را در آنجا بنا کردند.

در قرن نوزدهم با دخالت بریتانیا سیستان و بلوچستان به دو بخش غربی و شرقی تقسیم شد و تا سال ۱۳۰۷ هـ ش، بلوچستان مانند سایر ایالت ها و ولایت های کشور حکومت خان خانی داشت اما پس از شکست دوست محمدخان بارکزائی قدرت حکومت مرکزی در این خطه تثبیت شد.

اقوام و زبان

ب ه عقیده پژوهشگران پس از مهاجرت اقوام آریایی به ایران، گروهی از آنان از راه خوارزم به سمت بلخ و اطراف آن سرازیر شدند و در حدود شرق و شمال شرق ایران کنونی ساکن گشتند. همین گروه بعدها به غرب کشور را به عنوان محل سکونت خود انتخاب کردند. در زمان حکومت هخامنشیان این سرزمین جزو مناطق تحت حکومتی آنان به شمار می آمد. در برخی از کتیبه های داریوش از جمله کتیبه ی بیستون که در آغاز سال ۵۲۰ پ. م، به فرمان وی در صخره ای از کوه بیستون کنده شده از ایالت های ۲۳ گانه ی هخامنشی از جمله ماکا یا بلوچستان نام برده شده است. بدون شک قوم بلوچ از همین اقوام آریایی جدا شده و پس از گذشتن از بخش های شمالی به ناحیه ی جنوب آمده است. بلوچستان نام خود را از طوایف بلوچ که در این ناحیه سکونت دارند، گرفته است. در نتیجه قوم بلوچ، ایرانی نژاد و همانند کرد، لر، فارس، آذری، تاجیک و غیره شعبه ای از نژاد آریایی ایران هستند. در این مورد نزدیکی زبان بلوچی به زبان باستانی اقوام مادی، موید این نظر است. زبان رایج در این استان زبان بلوچی است. این زبان با زبان پهلوی اشکانی و نیز پهلوی اوایل دوره ی ساسانی نزدیک است این زبان به لحاظ شرایط سخت تردد در سده های گذشته و نیز عدم اختلاط با زبان ها و گویش های دیگر اقوام، صورت اصلی کلمه ها بدون دگرگونی مانده است. زبان بلوچی با توجه به ریشه ی بسیاری از واژه ها و سابقه ی برخی از اصطلاح های رایج در زبان فارسی به دو بخش تقسیم می شود: بخش بلوچی شمالی یا سرحدی که بیشتر در نواحی زاهدان، خاش و سیستان متداول است و بخش بلوچی جنوبی که در ایرانشهر، سراوان، سرباز و چابهار رایج است.

همچنین از نظر مذهب، مردم سیستان و بلوچستان مسلمان هستند و به دو دسته سنی و شیعه تقسیم می شوند که در این تقسیم بندی مردم سیستان اهل تشیع می باشند و مردم بلوچ اکثرا اهل تسنن هستند. ولی آنچه در اینجا حایز اهمیت است همبستگی و احترام متقابل در میان مردم سیستان و بلوچستان است.

موقعیت اجتماعی و اقتصادی

زندگی مردم استان سیستان و بلوچستان به سه صورت روستایی، شهری و عشایری است که از این میان بیشتر جمعیت استان در روستاها زندگی می کنند. کشاورزی بیشتر در میان بلوچ های ساکن رواج دارد و بلوچ های متحرک به فعالیت در بخش دامپروری مشغول هستند. کشاورزی در استان دارای اشکال متعددی است و تنها منبع تامین کننده آب این سرزمین رودخانه هیرمند است. مهم ترین محصول منطقه گندم است که به دو صورت آبی و دیمی صورت می گیرد. بعد از گندم، جو بیشترین سطح زیر کشت را به خود اختصاص داده است. از دیگر محصولات زراعی استان می توان به یونجه، توتون، کنجد، محصولات جالیزی و انواع سبزی ها اشاره کرد. بخش دیگری از فعالیت های کشاورزی استان، باغداری است که مهم ترین محصول آن انگور است انار، انجیر، توت و سیب از دیگر محصولات باغداری استان به شمار می رود. بیشتر محصول های باغ بلوچستان در دره های کوهستانی متمرکز هستند و خرما، مرکبات و موز در این ناحیه کاشته می شود. شرایط اقلیمی استان امکان کاشت و پرورش میوه های گرمسیری از جمله انبه، پاپایا یا خربزه درختی، نارگیل، زیتون خوراکی، چیکو، کائوچو و نیشکر را به وجود آورده است.

به طور کلی استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تولید میوه های گرمسیری مقام اول، از لحاظ تولید پیاز مقام دوم و از لحاظ تولید خرما مقام سوم و از جهت تولید گیاهان علوفه ای رتبه پنجم را به خود اختصاص داده است. دامداری بیشتر در میان طوایف عشایری بلوچ رواج دارد و کوچ به عنوان پدیده ای اقتصادی در حیات ایلی به منظور جمع آوری خوراک انجام می گیرد که در این منطقه به خرما و شاخ و برگ آن محدود است. با توجه به حاصلخیزی خاک و کشت علوفه امکان توسعه و پرورش گاویشیری و پروراندی را در منطقه سیستان میسر ساخته است.

در بخش پرورش ماهی، پرورش میگو در استان از اهمیت بالایی برخوردار است. در استان سیستان و بلوچستان، بخش صنعت رشد چندانی نیافته است، به طوری که در حال حاضر، مردم این استان بیش تر کالاهای مصرفی و صنعتی خود را از سایر استان ها یا پاکستان تأمین می کنند. بافت اجتماعی استان، دورافتادگی و در حاشیه قرار گرفتن از مراکز اصلی جمعیتی، عدم دسترسی به منابع تکنولوژی، کمبود نیروی انسانی ماهر و کمبود زیربنایها، تراکم اندک جمعیت، پراکندگی نقاط زیستی، شرایط اقلیمی نامناسب، فقر منابع آبی به ویژه در کانون های جمعیتی، فقر فرهنگی از عوامل اصلی محرومیت و عقب ماندگی صنعتی این استان است. ولی با این حال، صنایع موجود در استان به دو گروه ماشینی و دستی تقسیم می شوند: صنایع ماشینی استان عبارتند از: صنایع غذایی، نساجی، پوشاک و صنایع شیمیایی که بیشتر در اطراف زاهدان و شهرهای بزرگ فعال هستند. سایر صنایع استان بیشتر مشتمل بر کارگاه های فلزکاری، ریخته گری، ساخت لوازم خانگی و تانکرسازی است.

صنایع دستی بیشتر بین ایلات و عشایر استان رواج دارد و از اهمیت بالایی برخوردار است به طوری که از نظر تأمین درآمد، پس از کشاورزی و دامداری، رتبه سوم را به خود اختصاص داده است. مهم ترین صنایع دستی عشایر سیستان و بلوچستان عبارتند از: حصیربافی، قالیبافی، سوزن دوزی، چادربافی، سفره بافی، جوالبافی، نمدمالی و سکه دوزی. در بخش معادن نیز می توان به معادن کشف شده استان نیز اشاره کرد: معدن مس در

شمال غربی زاهدان با ذخیره‌ای بیش از ۱۵ میلیون تن، معدن کرمیت در نواحی خاش و معدن منگنز در منطقه کوتیج، معادن سنگ مرمر، سنگ آهک، تراورتن و شن و ماسه سیلیسی. همچنین باید خاطرنشان کرد، دریای عمان یکی از منابع بسیار غنی نمک است. استخراج نمک از آب دریا همواره در روستاهای ساحلی رایج است و زمینه بسیار ارزان و مناسبی برای گسترش آن وجود دارد.

غذاهای محلی

آبگوشت، آبگوشت ماهی، اوجیزک، انواع خوراک ماهی، اشکنه گشنیز، بزقرمه، بت، تنوری، تباهیگ، راب، کشک زابلی، کله جوش، ماهی نمک سود
سوغات

بخش شیرینی ها : انواع نان و شیرینی های محلی مانند کلوچه محلی، تجکی، لندو، قتلمه، بورک، آچار

بخش کشاورزی : انگور یاقوتی، خربزه و هندوانه زابلی

بخش صنایع دستی : قالی، پوشاک محلی، حصیر، گلیم و پارچه، سوزن دوزی، سفال کلپورگان، حصیربافی، سکه دوزی سراوان، تکه دوزی، بلوچی دوزی شهرستان ایرانشهر

ایران شهر : پناهگاه حیات وحش تمساح پوزه کوتاه کاندو، چشمه آب گرم بزمان، حاشیه رودخانه دامن، حاشیه رودخانه باهو کلات، حاشیه رودخانه بمپور، نخلستان های حاشیه رودخانه دامن، حاشیه رودخانه رابیچ یا فنوچ، دامنه کوه خضر

چابهار : باغ های موز زرآباد، پناهگاه حیات وحش در باهو کلات، درخت انجیر کهن سال مکر زن در تیس کوپان، سواحل دیدنی چابهار، غار بان مسیتی، غار تیس

خاش : برکه کاواری، چشمه گلفشان پیرگل، چشمه آبگرم سنگان، چشمه آب معدنی سرد شونده، چشمه مرغاب، چشمه بنه زیره ایی، درخت سرو چند هزاره ساله میر عمر، دامنه و طبیعت کوه تفتان، دامنه و قله تفتان، دریاچه سردریا، غار چاهک، غار پوسه، قله چهل تن

زابل: دامنه كوه خواجه يا كوه رستم، دامنه ارتفاعات پلنگ كوه، دامنه ارتفاعات لونكه، حاشيه رودخانه هيرمند، حاشيه رودخانه شيله، درياچه هامون، درياچه چاه نيمه

زاهدان : چشمه آب معدني موسي، چشمه آب معدني اسكل آباد، حاشيه رودخانه سيانجان يا تلخ آب، دامنه كوه ملك سياه، دشت سيستان، دشت لوت، درياچه سه دريا، غار لاديز، غار كرمانچي

سراوان : درخت كهنسل سرو سرجو ، چشمه آهوران ، حاشيه رودخانه ماشكل يا ماكشيد، حاشيه رودخانه ناهوك، غار مولتان

نیک شهر : آبشار اوگینگ، تنگ سرحه، تنگ فنوج، حاشیه رودخانه کهیر، منطقه گردشگری آبد، منطقه گردشگری گرگان، منطقه گردشگری بلپیر، منطقه گردشگری شالمال.

جاذبه های تاریخی

ایران شهر : باغ خالصه بمپور، تپه کلاتک تنهک، تپه کلاتک میرزاخان، ساختمان قدینی بهداشت محیط، قبرستان بزرگ طشت، قلعه ابتر، خانه خدا بنده، قلعه بمپور ، قلعه ناصری یا قلعه ایران شهر، قلعه دامن، محوطه تاریخی اسپید دژ، مقبره شیخ شمیل، مقبره سیدمهدی.

چابهار : امام زاده غلام رسول ، تپه گل افشان در کهیر، ساختمان قدیمی پست، قلعه کسوجمپ، قلعه پیروز گت،

قلعه پرتغالی ها، قلعه قدیمی تیس، مسجد جامع تیس، محوطه باستانی گراکی کوه، محوطه بن داود، منطقه آزاد تجاری.

خاش : زیارتگاه مرتضی علی، برجک قدیمی و قلعه بلو، قلعه تاریخی خاش، قلعه حیدر آباد، قلعه اپرندگان، مسجد جامع خاش

زابل: آثار باستانی شهر سوخته، آسیاب بادی رنده، ارگ سردار محمدحسین خان ناروئی، تپه رستم محمود، تپه اصغر، تپه جنوب قبرستان حمزه آباد، تپه دیوار یک لنگ، تپه اکبرآباد ۱، ۲ و ۳، تپه بارک، تپه زیارت تخت شاه، تپه زیارت خواجه مراد، تپه زیارت شاه ولی، تپه زیارت پیرسبز، تپه سفید خمک، تپه شهر کهنه ۱ و ۲، تپه قلعه گوری، تپه کرکو، تپه کچلی، تپه گوری کهنه، تپه یوسف سلام، تپه کندرک ۱ و ۲، تپه قبرستان مارگان، تپه های ژاله، تپه های زیارت شاه اسماعیل، تپه محمدریش، قلعه سه کوهه، قلعه تیمور، قلعه سار یا سام، شهر سوخته و تپه های اطراف شهر سوخته، قلعه تپه بی بی دوست، قلعه مچی و آسیاب های بادی، قلعه رستم، کاروانسرای فرنگی، کنسولگری قدیم انگلستان، گمرک بلژیکی ها، مجموعه تپه های بلوچ خان، مجموعه تپه های آبیل، مجموعه تپه های برج افغان

زاهدان : آسیاب آبی روستای تمین، بازار سرپوشیده، بقایای کاروانسرای قدیمی، پاسگاه بین راهی انگلیسی ها، زیارتگاه ملک سیاه، ساختمان اداری و تجاری قدیمی ساختمان شهربانی میرجاوه، ساختمان گمرک بلوچستان، ساختمان کانون کارآموزان، قلعه تپه لادیز ، کاروانسرای نصرت آباد، مدرسه طالقانی ، مسجد شاه علی ، مسجد زرنج ، معماری صخره ای روستای تمین، منزل حیدریان، منزل قدیمی شمسی، منزل قدیمی زعیم و ابوئی فعلی

سراوان : آرامگاه ملک شمس الدین صفاری، آرامگاه شیخ محمد مرشد، آرامگاه ملا بایان، آتشکده کوه مهرگان، بهداری سراوان، تپه مهرگان، تپه سیاه دک، تپه کهنوک، تپه کلپورگان، تپه کلاتک هوشک، سنگ نگاره های دره کندیک، سنگ نگاره های در شیر و پلنگان، قبرستان قدیمی سموکان، قبرستان قدیمی کله گان، قبرستان گشت، قلعه بلقیس، قلعه خیرآباد ، قلعه هشک، قلعه بم پشت، قلعه هیتک، قلعه دزک، قلعه زابلی، قلعه هیدوچ، قلعه سب، قلعه ملا، قلعه کوهک، قلعه کنت، محوطه باستانی کلاتک بخشان، محوطه باستانی کله برزاد، محوطه باستانی روباهک، محوطه باستانی مهتاب خزانه کوهک، محوطه باستانی میل مارو، محوطه باستانی پیر کهورد، محوطه باستانی میر سید عمر، محوطه سنگی یا احمدآباد، مسجد جامع دزک

نیک شهر : تپه دمبیگان، قلعه نیک شهر، قلعه قصر قند، قلعه بگ، قلعه چانف، قلعه مسکوتان، قلعه اسپکه، قلعه بنت، محوطه سیاه بن، محوطه هاتین یا خاتون، محوطه چهل دختران، مسجد جامع فنوج

